

ԲԺՇԿԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆԻՑ

Ս.. Ս.. Լալայան

ՀԱՅ-ՈՒԿՐԱՆԱԿԱՆ ԲԺՇԿԱԿԱՆ ԿԱՊԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

Սովետական ամբողջ ժողովուրդը մեծ ոգևորությամբ նշում է Ռուսաստանի հետ Ուկրաինայի վերամիավորման 300-ամյակի փառավոր հոբելյանը:

Հարուստ և բազմազան է ՍՍՐԾ ժողովուրդների բարեկամության պատմությունը: Այդ հոյակապ պատմության մի էջն են կազմում հայ-ուկրաինական բժշկական կապերը, որոնք սկիզբ են առել դեռևս միջնադարում: 11-րդ դարում Կիևում մեծ համբավ էր վայելում մի հայ բժիշկ, որի օգնությանն էր դիմել նույնիսկ Վլադիմիր Մոնոմախը [1]:

1828 թ., երբ հայ ժողովրդի մի զգալի մասը փրկվեց ֆիզիկական քնաջնջման վտանգից իր բախտը ընդմիջող կապելով ոռոս մեծ ժողովրդի հետ, երկրում տարածված զանազան համաճարակների դեմ Հայկական մարզ գործուղված առաջին ոռոս բժիշկների կողմից կիրառվեցին հակահամաճարակային պայքարի իր ժամանակի համար ամենաառաջավոր մեթոդները, որոնց ստեղծողներից մեկն էր հայրենական բժշկության խոշորագույն ներկայացուցիչ Դանիլ Սամոյլովիչը [2]:

Մոսկվայի և Պետերբուրգի հետ միասին Կիևը և Խարկովը, իսկ հետագայում նաև Օդեսան հսկայական դեր են խաղացել հայ բժիշկների կրթության գործում:

Կովկասյիները, այդ թվում և հայերը, դեռևս տարիներ առաջ շատ բարձր են գնահատել Ուկրաինայի գիտական օջախների դերն ու նշանակությունը:

Կովկասյան բժշկական ընկերությունը 1905 թ. արտահայտելով Կովկասի բոլոր առաջավոր բժիշկների լավագույն զգացմունքները, հետևյալ խոսքերով է շնորհավորել Խարկովի համալսարանի 100-ամյակը.

«Խարկովի համալսարանին, նրա կողմից գիտությունը, լույսին և ճշմարտությանը փառավոր ծառայելու 100-ամյակի առթիվ, Կովկասյան բժշկական ընկերությունը հղում է նրան իր շնորհավորանքները և լավագույն ցանկությունները» [3]:

Դեռևս 20-րդ դարի սկզբում հայ իրականության մեջ հետևյալ կերպ է գնահատվել Խարկովի համալսարանի դերը.

«Խարկովի համալսարանը 108 երկար ու ձիգ տարիներ գոյություն ունի և Հարավային Ռուսաստանի լուսավորության ու կրթության օրրանն է կոչվում, իր քաղաքակրթությամբ, գիրքով և գիտական ուժերով մայրաքաղաքների երկու համալսարաններից հետո 3-րդ տեղը պիտի զբաղի Ռուսաստանի համալսարանների մեջ» [4]:

Բարձր արժեքավորելով Ուկրաինայի բժշկական կենտրոնների մի շարք գիտնականների աշխատանքները, Կովկասյան բժշկական ընկերությունն նրանց բնտրել է իր պատվավոր և թղթակից անդամներ:

Պետեև 1889 թ. Կովկասյան բժշկական ընկերության պատվավոր անդամ է բնտրվել Սարկովի համալսարանի բժշկական ֆակուլտետի պրոֆեսոր Լ. Լ. Հիրշմանը, 1895 թ. թղթակից անդամ է բնտրվել Սարկովի համալսարանի բժշկական ֆակուլտետի պրիվատ-դոցենտ Ս. Տ. Բարտոշևիչը:

Պրոֆ. Լ. Լ. Հիրշմանի բժշկական գործունեության 50-ամյակն իր արձագանքը գտավ նաև հայ իրականության մեջ: Այդ կապակցությամբ Սարկովի համալսարանի մի հայ ուսանող 1910 թ. հայ պարբերական մամուլում հանդես եկավ Լ. Լ. Հիրշմանին նվիրված հոգվածով, որտեղ ասվում էր.

«Մայիսի 30-ին լրացավ պրոֆ. Լեոնարդ Լեոպոլդևիչ Հիրշմանի բժշկական գործունեության 50-ամյա հոբելյանը: Այդ օրը մեծ օր էր թե՛ Սարկովի և թե՛ ամբողջ Ռուսաստանի բժշկական աշխարհի համար, ուստի արժե հիշատակել երկու խոսքով: Լ. Լ. Հիրշմանը Սարկովի համալսարանի երախտավոր պրոֆեսորներից մեկն է, որը մասնագետ ակնաբույժի հռչակ է վայելում ոչ թե միայն Ռուսաստանում, այլև Եվրոպայում, և իր մասնագիտության մեջ առաջին տեղն է բռնում Ռուսաստանում: Կես դար շարունակ նա անդադար աշխատել է իր մայրենի համալսարանի համար և իր տոկուն ու պտղաբեր աշխատանքով կարողացել է ստեղծել օֆտալմոլոգիական ճյուղի իր կլինիկայով, որտեղից սկսել են դուրս գալ գիտությունամբ պատրաստված ակնաբույժներ և ցրվել մեր երկրի բոլոր կողմերը, տանելով իրանց սրտերի մեջ մեծ ուսուցչապետի փայլուն անունը: Իր ստեղծած օֆտալմոլոգիական կլինիկայի մեջ, նա մինչև այսօր էլ բանում է մեծ եռանդով ու սիրով, բուժելով անթիվ նիվանդների, որոնք, իրենց վերջին հույսը դրած Լեոնարդ Լեոպոլդևիչի վրա, դալիս են հեռու տեղերից այս մեծ գիտությունամբ օժտված մարդու կարծիք լսելու ու բժշկվելու: Դժվար թե կարելի լինի գտնել լայնածավալ Ռուսաստանի խորքերում այնպիսի մի խուլ անկյուն, որտեղ այդ նշանավոր մարդու անունը հայտնի չլինի»...[5]:

Կովկասի բժշկական հասարակության հետ կապված է ողու նշանավոր գիտնական պրոֆեսոր Վ. Կ. Վլասովիչի անունը, որը եղել է Կովկասյան բժշկական ընկերության անդամ և որի մահվան լուրը բնկերությունից նրան նախապահ Մ. Վ. Լունկևիչը հայտնել է, հետևյալ կերպով բնորոշելով նրան.

«Բացելով նիստը նախագահը հայտնեց ողու նշանավոր գիտնականներից մեկի՝ Ս. Վլադիմիրի համալսարանի պատալոգիական անատոմիայի պրոֆեսոր Վլադիմիր Կոստանովնովիչ Վլասովիչի մահվան մասին: Հանգուցյալը հրատարակել է մի շարք անձնական աշխատանքներ լակտերիոլոգիայի, ընդհանուր պատալոգիայի և պատալոգիական անատոմիայի վերաբերյալ, իսկ նրա լարորատորիայից դուրս են եկել բազմաթիվ պատկանելի գիտերտադիաներ և այլ աշխատանքներ վերոհիշյալ մասնագիտություններից: Բացի այդ նա աշխույժ մասնակցություն էր ցույց տալիս զանազան գիտական ասոցիացիաներին, այդ թվում Քրակտերիոլոգիայի, էպիդեմիոլոգիայի և բորի վերաբերյալ խորհրդակցությունը: Նրա վրա հա-

մարյա միշտ գրվում էին գործուղումներ սարսափելի համաճարակներին— խոլերայի, ժանտախտի դեմ— Բաթումում, Օդեսայում և Հեռավոր Արևելյան պատերազմի թատերաբեմում։ Նա, հանգուցյալ պրոֆեսոր Կրիլովի հետ միասին, հիմնեց Սարկովի Բակտերիոլոգիական ինստիտուտը և այդ ինստիտուտի գոյություն ասաջին շրջանում հոգով նվիրված էր նրան։ Նրա հեղինակավոր ձայնին ունենդրում էին ինչպես ողու գիտնականները, այնպես էլ նույն ասպարեզում աշխատող պրակտիկ գործիչները։ Թուս-թյուրքական պատերազմի ընթացքում 1877 թ. հանգուցյալը ծառայում էր Կովկասում։ Այդ ժամանակ նախագահը (Կովկասյան բժշկական ընկերությունից այդ ժամանակվա նախագահ Մ. Վ. Լուսկեիչը— Ա. Լ.) առիթ ունեցավ ծանոթանալ նրա հետ և այդ ծանոթությունը հետագայում շարունակվեց Սարկովում։ Կովկասում եղած ժամանակ Վլադիմիր Կոնստանտինովիչը հանդիսանում էր Ընկերությունից գործող անգամ (Կովկասյան բժշկական ընկերություն) և այդ ժամանակ հանդես էր գալիս այնտեղ մի շարք պատկառելի զեկուլցումներով, հատկապես տուբերկուլոզի վերաբերյալ» [6]։

Կովկասի բժիշկներին աշխատանքներն էլ որոշակի արձագանք է գտել Ուկրաինայի բժշկական հասարակայնության կողմից։ Այսպես, օրինակ, 1905 թ. Թիֆլիսում լույս է տեսել բժշկական գիտությունների գոկտոր Մ. Վ. Լուսկեիչի «Ճանհային տեղի արյան պարազիտը» աշխատությունը։ 1906 թ. «Սարկովի բժշկական ժուռնալը» [7] վերոհիշյալ գրքին նվիրված իր գրախոսականում բարձր արժեքավորում է տալիս Մ. Վ. Լուսկեիչի աշխատությունը։

Կովկասի մի շարք բժիշկներ սիրահոժար կերպով արձագանքել են Ուկրաինայի բժշկական հասարակության նախաձեռնումներին։ Երբ 1906 թ. Սարկովի բժշկական ընկերությունը սկսեց հրատարակել «Սարկովի բժշկական ժուռնալը», Թիֆլիսից Ն. Ա. Սախարովը և Վ. Գ. Ֆեոդորովը ցանկություն են հայտնել աշխատակցել այդ ժուռնալին։

Կովկասի բժշկությունից պատմության մեջ անջնջելի էջ է թողել մի ուկրաինացի շարքային բժիշկ Վլադիսլավ Եֆիմովիչ Ջասյադկոն։ Նա 1867 թ. ավարտելով Սարկովի համալսարանի բնագիտական ֆակուլտետը, իրրե ինկնածու, 6 տարի կատարելագործվում է այդ համալսարանում իրրե քիմիայի լաբորանտ, որից հետո ընդունվում և 1877 թ. ավարտում է Պետերբուրգի Ռազմա-բժշկական ակադեմիան։ Նրա հետագա կարծառե, բայց փառավոր բժշկական գործունեությունը ծավալվում է Կովկասում։ Ահա թե ինչպես է ընդունել այդ գործունեությունը հոսպիտալի գլխավոր բժիշկ, Կովկասյան բժշկական ընկերության անգամ Ե. Ի. Կրասնոդլյադովը այդ ընկերության 1878 թ. փետրվարի 1-ի նիստում։ Վ. Ե. Ջասյադկոն «արդեն իր գործունեության հենց սկզբին Թիֆլիսի Ռազմական հոսպիտալում և Նավթլուղի բնակչության մեջ, կարողացավ առաջացնել իր հանդեպ բոլոր ընկերների և այցելուների անկեղծ հարգանքն ու սերը, մի բան, որ շատ քչերին է հաջողվում։ Ջասյադկոն անսովոր մարդ էր, արժանի մեծ հարգանքի և հիացմունքի։ Բազմաթիվ ամիսների ընթացքում, նա համարյա տառացիորեն մտածում էր իր հիվանդների և չեր մտածում իր մասին։ Նրա պալատների հիվանդները (նա բուժում էր գերազանցապես տիֆով հիվանդներին) նրան անվանում էին «հարազատ հայր» և հիվանդ-

ների հետ էր առավոտից մինչև 2-ը, երեկոյան 6-ից մինչև 10-ը, ամեն օր, համարյա առանց բացառություն: Չկար մի բժշկական ընկեր, որը պահած լիներ տիֆով (Նավթուղում կային այդպիսի 6 բժշկաներ), որի մոտ նա չնստեր ամբողջ գիշերներով, օգնելով գործոն ուժով. նրանցից ոմանց նա զրահանապես փրկեց զոհվելուց: Երբ հիվանդանում էր գլխովյան քուլյը—նա նրա մոտ էր, հրավիրում էին նրան աղքատ մարդու մոտ—նա գնում էր ամեն ժամի, երբեք չէր հրաժարվում... Հիվանդները պալատներում պատմում են, որ ամեն մի լավացողին Ջասյազկոն գալուս գրելիս իր կողմից հարկադրաբար օժանդակում էր գրամով... Իր հիվանդությունից առաջ վերջին շաբաթներում նա համարյա չէր քնում տալով իր ամբողջ ժամանակը հիվանդ ընկերներին և մարտիկներին, նա աշխատում էր լրիվ ինֆնազոհություն, չմտածելով հնարավոր հետևանքների մասին... Բժավոր տիֆի թույնը, որի մեջ նա անընդհատ պտտվում էր, նրա մեջ կարծես կուտակվում էր և հաղթահարում նրան: Հիվանդությունն 12-րդ օրը, հունվարի 24-ին, վախճանվեց մարգը, որի վերաբերյալ սգացին բոլորը, ովքեր նրան գիտեին:

... Ջասյազկոն ցերեպրեն ծառայում էր ոչ թե ինչ որ նշանավոր տեղում, որտեղ վարձատրությունը և պարգևները ստանում են հեշտ ու արագ, առատորեն և չնչին աշխատանքների համար, այլ աշխատում էր Նավթուղի պալատներում և աղքատ բնակչության մեջ: Նրան գիտեին, իսկապես ասած, շատ քչերը, սակայն հարգում էին բոլոր խմացողները: Նա աշխատում էր բոլորից շատ և ոչ ոք ոչ մի անգամ նրա շուրթերից տրբտունջ չէր լսել, թե նրա համար գժվար է, թե նրա մոտ հոսպիտալում շատ հիվանդներ կան...

Վլադիսլավ Եփրեմովիչ Ջասյազկոն, որը զոհվեց 34 տարեկան հասակում զերազանցորեն կրթված և հումանիստ մարդ էր: Նա ոչ միայն հիանալի բժիշկ էր, այլ նաև մարդկության ծառա, այդ բոլոր իսկական իմաստով: [8]:

Ուկրաինացի բժիշկ Վ. Ե. Ջասյազկոն հայրենական բժշկության լավագույն տրագիդիաների կրողներից մեկն է. որ անթառամ հիշատակ թողեց եզրայրական Կովկասում կատարած իր փառավոր գործունեությամբ:

Ուկրաինայի բժշկական բուհերից հայ բժշկության զարգացման ասպարեզում առանձնահատուկ տեղ ունի Խարկովի համալսարանի բժշկական ֆակուլտետը:

Ըստ նախասովետական հայկական պարբերական մամուլի տվյալների, Խարկովում հայ դադուքը սկսվել է կազմվել 1860 թվականից, իսկ 20-րդ դարի սկզբում Խարկովում հայերի թիվը կազմել է մոտ 1000 մարդ, որից 300 եղել են ուսանողներ: Այդ ուսանողների կեսը սովորել է Խարկովի համալսարանում, մեծ մասամբ բժշկական ֆակուլտետում: 1911 թ. Խարկովի համալսարանի բժշկական ֆակուլտետը ավարտողների մեջ եղել են 30 հայեր:

Հետևելով ողջ առաջավոր գիտություն տրագիդիաներին, Ուկրաինայի բժշկական գիտական կենտրոնները ցերեպրեն են վերաբերվել Ռուսաստանի մյուս ժողովուրդների ներկայացուցիչներին, որոնք եկել էին Ուկրաինայի բուհերում սովորելու:

Հայ ուսանողները հնարավորություն են ունեցել ոչ միայն սովորելու ռուսերում, այլ միևնույն ժամանակ, դեռ ուսանողական նստարանից մասնակցելու գիտական կյանքին: Իրեն օրինակ վերցնենք Ջարե Ավետովիչ Խարումյանցին (Խարումովին), որը ավարտել է Սարկովի համալսարանի բժշկական ֆակուլտետը: «Երկրորդ կուրսի ուսանող եղած ժամանակ, — ասված է նրա կենսագրության մեջ, — վեց ամիս աշխատել է հիստոլոգիայի գծով պրոֆ. Կուլչիկիս մոտ, երրորդ և չորրորդ կուրսերում աշխատել է ընդհանուր և էքսպերիմենտալ պաթոլոգիայի լաբորատորիայում պրոֆ. Ա. Վ. Ռեպրեի մոտ, «Արհեստական ամիլոիդ կազմափոխության մասին» թեմայով: Այդ թեմայով զբաղվել է ռեֆերատ: Նույն կուրսերում աշխատել է պրիվատ-դոցենտ Սվետոսլավինի մոտ մասնավոր պաթոլոգիայի և թերապիայի դոկտ... [9]:

Կրեում, Սարկովում և Օգեսայում մի շարք հայ բժիշկներ, բժշկական կրթություն ստանալուց հետո, հենց այնտեղ էլ կատարելագործվում են և դառնում բժշկության գոյություն: Այսպես, օրինակ, գեռես 1872 թ. Սարկովում հրատարակվել է Իվան Գասպարյանցի գոյություն գիտություն «Մեդիկի թուշավորման պաթոլոգիական անատոմիայի շուրջը» թեմայով [10]: Այդ աշխատանքը կատարվել է պրոֆ. Ն. Ն. Օրլենսկու ղեկավարությամբ:

Հայ բժիշկներից ոմանք դարձել են Սարկովի և Կրեի բժշկական ֆակուլտետների դասախոսներ, իսկ Շիլտովը (Շիթյանց) դարձել է պրոֆեսոր և Սարկովի համալսարանի թերապիայի ամբիոնի վարիչ:

Սարկովի նշանավոր հայ բժիշկներից է եղել Ստեփանոս Սուրուբյանը՝ քիմիկ, ականջի և կոկորդի լավագույն մասնագետներից մեկը:

Սարկովի բժշկական ընկերության անդամներ են եղել հայազգի բժիշկներ՝ Կ. Ի. Պապյանցը, Մ. Ս. Մելիքյանցը, Կ. Օ. Աշխյանցը և ուրիշները: Նախասովետական հայ պարբերական մամուլը մի շարք հոդվածներ է տպագրել նվիրված Ուկրաինայի բարձրագույն դպրոցներին՝ ուկրոբի ընտրությանը Սարկովի համալսարանում, Կրեի բժշկական համագումարներին, Սարկովի և Կրեի համալսարանների կյանքի նշանավոր իրադարձություններին:

Ուկրաինայի բժշկական բուհերի շրջանավարտ մի շարք հայ բժիշկներ հոկայական զբաղմունքներ ունեն Սովետական Հայաստանում բժշկության դարգացման գործում: Սարկովի բժշկական ֆակուլտետի սաներից մեկն է ՍՍՌՄ Բժ. ԳԱ և ՀՍՍՌ ԳԱ իսկական անդամ, պրոֆ. Լ. Ա. Հովհաննիսյանը: Ուկրաինայի բժշկական բուհերն են ավարտել Սովետական Հայաստանի բժշկական ինստիտուտի պրոֆեսորներ, բժշկության նշանավոր գործիչներ, ՍՍՌՄ Բժ. ԳԱ թղթակից անդամներ Ռ. Հ. Յուլյանը, Ա. Բ. Արեքսյանը, պրոֆեսորներ՝ Ա. Ա. Մելիք-Ազամյանը, Գ. Հ. Արեքսյանը, Գ. Ա. Մելքոնյանը, Ն. Բ. Հակոբյանը, Հ. Ի. Միրզաբեկյանը, Ս. Ս. Շահրիմանյանը և ուրիշները:

Ստացվել է 8 III 1954 թ.:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Оганесян Л. А. История мед. в Армении, т. II, Ереван, 1946, стр. 66—70.
2. Հովհաննիսյան Լ. Ս. «Տեղեկագիր» ՀՍՍՌ ԳԱ (բիոլ. և գյուղ. գիտ.), հ. 6, 4, 1953:
3. Протокол засед. Кавказского медицинского общества от 18 января 1905 г., стр. 265.

4. «Уш4», 1912 р., № 33.
5. «Уш4», 1910 р., № 123.
6. Протокол засед. КМО от 29 мая 1912 г., стр. 12—13.
7. Харьковский медицинский журнал, т. I, 2, 1906.
8. Протокол засед. КМО от 1 февраля 1878 г., стр. 320—322.
9. Протокол засед. КМО от 26 января 1908 г., стр. 152.
10. Каспарянц И. К патологической анатомии ртутного отравления. Дисс. Харьков, 1872.

А. А. Лалаян

Об армяно-украинских медицинских связях

Резюме

В настоящем труде автором представлены некоторые материалы по характеристике роли украинских медицинских центров в деле подготовки врачей-армян. Об успехах и развитии медицинской науки на Украине можно найти много сведений в армянской периодической прессе; равно и успехи в области медицинских наук на Кавказе находили свое отражение в украинской прессе.

Приведенные автором факты свидетельствуют о роли украинских научных центров не только в деле подготовки научных кадров из представителей народов Закавказья, но и в деле развития общих культурных связей между народами Кавказа под благотворным влиянием культуры великого русского народа.

